

A NAGY ELLENSÉG.

(Elbeszélés.)

Itt jár végig az országunkon. Mindnyájan ismerjük. Büszkeségünk és siralmunk. Szeretjük és rettegjük, pusztít bennünket, és nem tudnánk nála nélkül élni. Temetőnk és újjá alkotónk. Minden évben meg-megfélémlít bennünket. Hírlapjainkban állandó rovata van a gyász hírek között. Egész tábornok mozgósítunk ellene. Miniszterek, alispánok, kormánybiztosok vezetik a hadjáratot. Az erős emberek harcolnak vele, a gyöngék seregestül futnak előle.

Ez a nagy ellenség a – Duna.

A Dunának olyan hadjárat krónikája van, mint akár a török uralomnak, tele ostromokkal, vereségekkel.

Egy ilyen krónika akadt a napokban a kezembe, a mit réges-régen olvastam valamikor, s azóta végkép elfelejtettem.

Egy fiatal ember hozta hozzám, a ki az apja ajánlólevele kíséretében jött, közbenjárásomat kérni.

Nem volt valami nagy kívánsága; nem akart hivatalba jutni, azt sem kívánta tőlem, hogy írjak a professzorainak, hogy ereszszen keresztül az érettségi vizsgálaton. Kitanult géplakatossegéd volt; az állami gépgyárba kívánt bejutni. Az ilyen törekvésekhez szívesen nyujtok kezet, s tartom a vállamat, hogy azon keresztül hágjon át a nehézségeken az igyekező fiatal ember. Nekem is van egy unokaöcsém, a ki géplakatos. Nagyon becsülöm azt az életpályát.-225-

A kísérő-levelet elolvasva, leültettem a fiatal munkást, s kikérdeztem az állapotja felől.

Az apja hivatkozott a levelében arra, hogy én együtt jártam iskolába az ő apjával, s emlékül tartogatja valami csikó-korbeli versemet, a mit az apja apjának a házában írtam egyszer. – Emlékszem már rá! Még az apjának a nagyapját is ismertem. Azzal is beszéltem egyszer. Most már előttem áll az egész családnak a képe, a derék Sóki Nagy családé.

A pártfogásomat kérő fiú Nagy János néven mutatta be magát. Az apja Nagy István névvel írta alá a levelét. Ezt nem ismertem. Hanem annak az apja iskolatársam volt (ezelőtt ötven egynehány esztendővel). Ez még Sóki Nagy Józsefnek jegyezte magát. Annak az apja még hozzátette a nevéhez azt is, hogy «nemes». – «Nemes Sóki Nagy Márton.»

Annak az apját pedig «nemzeti uram»-nak titulálták. Tehető, jómódú emberek voltak az öregek, a kiket ismertem.

Volt egy nagy malmuk: patak-malom; ez is híres volt abban az időben. Olyan mundlisztet nem öröltek sehol az egész Duna mentén. A ki a finom rétes-tésztához való lisztet óhajtott, mind ő nála öröltetett. Négykerekű malom volt a neve annak a híres lisztgyárnak. A malmon kívül még volt szép nagy szántóföldjük, kaszálójuk, a mennyi egy nemesi családnak illendő, s a közel folyó Dunán volt egy szigetjük, a mit körülsánczoltattak rőzsekötegekkel védett erős gáttal minden oldalról. A sziget be volt ültetve gyümölcsfákkal, a töltés árkaiban ritka szép vízi virágok tenyésztek. Ott botanizáltam én nagy kedvteléssel. Talán még most is megvan a Diószegim levelei közé lenyomtatva az a szép, sötétkék clematis, a mit ott találtam.

Az öreg molnárnak fehér haja volt: sűrű, hosszú; nagy, görbe fésűvel háritotta a tarkójára. Molnárszínű dolmányt viselt, nagy ezüst gombokkal. A fia már sötétkék kurta dolmányban járt: de az is tele sujtással. Három sor ezüst gombbal. Ez is molnár volt.

Még egy másik fia is volt az öregnek; ezt papnak taníttatta ki (kálvinista papnak); de annak nem vált be a sorsa. Jobb lett volna katonának. Nem volt eklézsiája, mindenütt összeveszett a kurátorokkal, a presbiterekkel; olyankor kiprédikálta őket. Máskor meg azt tette, hogy beleült egy ladikba, puskával a vállán elindult vadászni; elkódorgott a Duna mentén nagy messzeségre. Csak akkor vette észre, mikor valahol Dunaföldvár körül meghallotta a harangszót, hogy vasárnap van: akkor meg már későn lett volna visszafordulni; hát csak lapátolt tovább, a míg valahol Bogoyiszlónál nyugtot nem talált. A híveinek prédikálhatott a kosta.

Hanem aztán, mikor visszakerült, tele volt a csónakja kitömött madarakkal, meg vidrákkal, s a tarisznyája tudós feljegyzésekkel, a melyek fölöttébb becsesek lehettek egy természetbúvárra nézve, de teljesen haszontalanok a bergengóczi presbiter előtt.

E miatt azután állandó czivakodása volt a híveivel, a konzisztoriummal, az esperessel, a püspökkel. A hívei kihordták a határra. Egy szép napon, mikor ismét hosszú dunai útról került vissza, az a meglepetés várt rá, hogy a paplaknak az ajtaját beszegezve találta; a retyemutyája meg ott volt felhalmozva a falu határán; a bakter őrizte, hogy el ne hordják. Utoljára, midőn már sehol sem volt maradása, haza szorult az apai házhoz, ott tarisznyázta el az időt.

Az apja szégyenlette a fiának a dolgát. Ez lett volna a büszkesége. Egy pap! S ez lett a szégyene. Peregrinus lett belőle!

Hogy valamikép megmentse a becsületet, utoljára azt fundálta ki az öreg Sóki Nagy Gábor (a Mártonnak az apja, a hozzám forduló legénynek a szépapja), hogy a saját telkén építtetett egy kis templomot, s abba tette meg a fiát papnak. Nagy számú cselédsége volt: molnárlegények, -227-bérese, zsellérek, kertészek, hajósok, kondás, juhász, böllér, a legtöbb családostól; azoknak a hajlékaik egész kis falut alkottak a malom körül. Azok is áhították a szent malasztot, s nem járhattak a messze eső városba isteni tiszteletre. Hát így segítve lett rajtuk is, meg a Lőrinczen is. (Ez volt a kikopott papnak a neve).

De biz a tiszteletes úr itt is nagyon hányd el vesd el módra teljesítette a kötelességét. Ritkaság vala, hogy vasárnap a katedrában mutassa magát.

Az öreg végre az utolsó eszközt vette elő. Testamentumot tett. Aztán maga elé hívatta mind a két fiát, a lelkükre beszélt:

– «Tudjátok jól, hogy a mi birtokom van, azt mind magam szereztem. Semmi ősi birtokot én nem örököltem. Szabadon testálhatok. Meg is tettem már. Itt van a testamentumom. Ebben én minden világi birtokomat a Márton fiamra hagyom, a molnárra. A Lőrincznek, a papnak, pedig hagyom a vadásztarisznyámat, a ki tele van üressel. A testamentum mellett azonban van egy codicillus, a melyben az mondatik, hogy: ha a Lőrincz fiam a halálos ágyamhoz oda jön, s nekem feladja az utolsó úr-vacsoráját igaz kálvinista szertartással, hát akkor legyen semmivé ez a végrendelet, s vegyen ő is részt a birtokomban, testvéri osztály szerint. Hát ehhez tartsátok magatokat.»

Ez csakugyan a legsikeresebb mód lett volna az elzüllött fiut megszokott kóborlásaitól visszatartani. Az apa nagyon köhécselő állapotban volt; fekve nem tudott már aludni, csak a nagy karszékében ülve. Minden nap lehetett várni, hogy egyszer csak hirtelen meghal. Jó lett volna Lőrincznek ott maradni a közelében, hogy az utolsó falat kenyérrel és ital borral megvigasztalja a haldokló lelkét. Ki is állta a kontumáczciát vagy fél esztendeig.

Ebben az időben volt az, hogy én a pünkösdi vakáció alatt egy pár napra lerándultam az iskolatársam, Sóki Nagy Jóska társaságában a messze földön híres kapronyi malomhoz. Együtt találtam még az egész családot.-228-

Ezen évi pünkösdi napon avatták fel a kapronyi molnár kis templomát a szokott protestáns egyszerűséggel. Abból állt a ceremónia, hogy a szomszéd városból lehozatták a «harmoniót».

Így hitták a deákgyerekek quartettjét. Én abban áltista voltam. Ez az, a mikor még a fiúnak leány-hangja van. Ebben a hivatalban ragadt meg nálam az a sok régi nóta, a melyeket senki sem szedett hangjegyre. Mint nélkülözhetetlen énekest, engem is elvittek a malom-templom felavatására. Nyolczan voltunk; egy nagy társzekeret küldtek be érettünk, arra mind felfértünk.

Hogy ezek a gyerekkori élmények úgy megmaradnak az emlékezetben! A templomban ezt a hymnust énekeltük: «Te Béthelünk hű öre, Jer hágj fel a tetőre!» – Tudniillik, hogy a Béthel hű öre volt az esperes, a «tető» pedig a katedra. Az isteni tiszteletre következő bőséges lakomán pedig ezzel a nótával arattunk általános tetszést: «Akkor vidulok csak, rózsám, Hogy ha egyet pillantasz rám. – Pillants hát! – Csókolom kis piros szád. – Jaj! ha megtagadod ezt tőlem, Nincs, ki a világot megkedveltesse vélem».

(Hisz ez szerelmes nóta! Hát persze, hogy szerelmes nóta! A mely fiú tíz esztendő korában még nem szerelmes, arra szoknyát kell adni. Én már akkor verset is írtam az ideálomhoz. Az maradt ott a kapronyi malomban emlékül.)

Pünkösd másodnapján már korán hajnalban átkeltünk csónakon abba a gyönyörű szép dunai szigetbe, a hol tele voltak a fák virággal; csak úgy tágult az embernek a tüdeje attól a mennyei illattól! A partok, a sömlyékek tele voltak vad növényzettel; én valósággal dobzódtam a virággyűjtésben. Lőrincz úr észrevette, hogy milyen szenvedélylyel űzöm a botanizálást s ezért teljesen kegyébe fogadott. Ő kvalifikált természetbúvár volt. Annyira elmerültünk a növények bonczolásában, hogy nekem kellett a papot figyelmeztetnem, hogy már a második készülőt -229-harangozzák odaát (harangláb is volt). El is késtünk. A hívek már a «Perelj uram perlőimmal»-t énekelték, mikor a pap megérkezett a templomba. Aztán tévedésből a biblia helyett a Diószegit találta magával vinni; de prédikált ő abból is arról a témáról, «a ki a mezők liliomait» ruházza, olyan szépen, hogy sírt rajta az egész coetus.

Ebéd után az énekes diákok kaptak fejenként egy ezüst huszast, azzal szekérre pakolták őket s visszaküldték a városba.

Engem ott marasztott Lőrincz tiszteletes.

– «Maradj még itt ma; mutatok neked valamit; holnap majd haza mehetsz a lisztes zsákok tetején.»

Az a valami volt egy vaskos kézirat, csak úgy czérnával összevarrva, a hogy a «studiumok» szoktak lenni. Az ilyennel engem nagyon meg lehetett marasztalni.

Abban voltak Lőrincz úrnak a feljegyzései az egész Duna mentéről saját bűvárlatai nyomán: hogy rombolt, hogy alakított új tájformákat sok száz év óta a hatalmas anyafolyam, mely nem szüli, hanem elnyeli a leányait.

Kezdődött mindjárt a közelben, annál a régi barátkolostornál, mely az almási partokról látható: a cellák falai még néha előtűnnek csekély vízállásnál, békateknőkkel megrakva.

Alább, Nyerges-Ujfalunál akad fel a hullám a zátonynyá vált Villa Curtia romjain, melyekből ma is régi pénzeket, bronzfibulákat vájkálnak elő, a kiknek erre vesztegetni való idejük van. Ezerhétszáz évvel ezelőtt a pannoniai legio hatalmaskodott ottan.

Az adonyi Duna-meder takargatja kavicstorlataival a híres Ptolomeo Sabinumot; most csak a halászok tudnak róla. Igen jó ívóhely a halaknak.

A pentelei füzesben gyakran megbotlanak a vesszővágók azokban a furcsa, faragott kövekben, a melyek nem engedik magukat az odvas fák rohától, meg a nádgyökértől -230-eltemettetni. Egy boltozatforma faragott kolonc pihenőül szolgál a munkásoknak; az volt Anamaria városnak a portája.

Ó-Szőny Bregetiójából egész muzeumi kincstárt gyűjtöttek össze, falaiból védtöltéseket csináltak a nagy romboló erejének megtörésére. Azokat is összemorzsolja lassanként.

Paks alatt nyoma sincs már annak a híres várnak, melyet I. Lajos király ajándékozott Apostagi Zemere vitéznek, ki a tatárok elleni harczában életét megmenté, sem annak az apátságnak, melynek alapító levele a Vatikán levéltárában őriztetik. Vár és kolostor fölött a vizafogók nádsövényei láthatók manapság. Kerülik a veszedelmes helyet a hajósok.

Szent Benedek és Uszód határában két nagy domb van. Várak voltak. A Duna ledöntötte őket, betakarta iszappal. A két falu házai czölöpökre vannak építve. A Duna minden esztendőben végig seper rajta. Olyankor arra a két dombra menekülnek, s onnan kiabálnak át egymáshoz kötekedve: «Usztok uszodiak!» – «Buktok benedekiek!»

Fajsznál látható egy erős czölöpzettel körülkerített híres holdas domb. Ide szokott marháival együtt menekülni a falu népe, mikor a jégzajlás megindul s itt várja be, míg az Isten ítélete elvonul mellette. Egyszer azt is el fogja seperi. A halmot úgy híják, hogy «Kovács-halom».

Tolna hajdan hatalmas erőd volt; Szent István idejében országgyűlés helye; most a bástyák ormait nagy szárazság idején látni csak a Duna medréből kiemelkedni: föld nyelte el, víz mosta el. A régi pompának emléke sem maradt.

Szeremle magyar falu a múlt században még a nagy dunai szigeten feküdt, a honnan repülő híddal jártak át a réven. Három sziget volt egy csoportban. Most már csak kettő van. Azt, a melyiken a helység állt, egészen elhordta a Duna; a falu most a pesti parton áll, a míg a Duna eltűri. -231-A rév, a hozzá vezető úttal együtt, csak a mappán látszik.

Hatalmas védvár volt Kupuszina a török világban. Kettős sáncz foglalta körül. Most az elsülyedt tornyaiban tekenős békákat fognak; ezeknek kedvencz tanyája a hajdani kastély. A várkertben sulyom terem. A nagy terebélyes égerfákon csapatostúl tanyáznak a halász-sasok. Korállszárú szederinda, aranycsengetyűs páponya, ezüstbojtos iszalag kúszik fel a zöld tarjagos kőfalakon s csüng alá hosszú fűzerekben a békatenyésztő tömpölyökig.

Legrettentőbben mutatta ki demiurgusi hatalmát a Duna annál a nagy falunál, a melynek Monostorszeg a neve. Ezeken a partokon állt a Szent-Péter nevét viselő apátság kolostora; átellenben vele egy királyi város, Bodrog, mely egy vármegyének adott nevet; s a kettő között egy szigeten a camalduli barátok hírneves kolostora: «Szent-Kereszt». Mind a három eltűnt a föld színéről háromezáz év alatt: a klastromok is, a város is. Semmit, egy kődarabot nem hagyott fenn belőlük a Duna. Csak a fakó pergamenek beszélnek a létezésük felől. A nép most is megvan. A nádfüdeles falunak annyi a lakosa, mint a hajdani királyi városnak; de a polgárból, a nemesből paraszt lett, földműves, pásztor, halász.

Így folytatja egyenlősítő munkáját, a harczot minden emberi nagyság ellen a hatalmas, a legyőzhetetlen Duna.

Ilyen jegyzetek voltak az én papom különös diáriumában.

S még akkor nem értük meg az 1838-at! Ez 35-ben történt.

*

Egy szép őszi este ezzel a szóval rohant be a malomba Lőrincz tiszteletes, Márton bátyját épen szemközt találva az ajtóban:

– Itt van az «arany sas!»-232-

– Itt van? kapott rajta Márton. – Hát hidd be egy pohár borra.

– Dehogyan hívom! Futok a puskámért.

– Csak nem bolondultál meg? Csak nem lövöd meg a legjobb kundsáftunkat, a ki annyi mundlisztet megvesz.

– Dejsz az nem él mundliszttel; hanem báránnyal.

– Hát nem az újvári Arany sas korcsmárosról beszélsz?

– Vigye az ördög a te újvári arany sasodat! Én az igazi arany sasról beszélek: az aquila chrysaetosról! Már három nap óta hallom a hangját. De csak a hangjáról tudom, hogy itt van. Olyan magasan jár az égben. Kettőt kiált: egy vékonyat, meg egy vastagot: «ú-i»; egy oktáva köztük a különbség. Aztán meg azt a hangot hallom, a mint egyszerre leveti magát, a szárnyát összeverve; mintha a szél verné a vitorlákat! Régen lesek rá. De ma láttam színről színre! A mi szigetünkön szállt le a nagy gesztenyefára. Nagy ritkaság Magyarországon, Afrika a hazája, aranyt játszik a tollazata; azért híják chrysaetosnak! De híják imperialisnak is, meg heliacának; császári, napba repülő madárnak.»

– Hát bánja a szösz! mondá a molnár egykedvűen, – miattam lehet neki annyi keresztneve, meg praedikátuma, mint egy princznek.

– Az éjjel rálesek és meglövöm az arany sast.

Azzal szaladt a szobába a puskájáért Lőrincz. Nemsokára visszatért, a duplával a kezében, a tarisznyával a vállán.

Márton bátya ott állt az ajtóban s elfogta az öcscsét.

– Hallod-e, Lőrincz? Most már én mondom azt, a mit te mondtál az elébb az én arany sasomra, hogy «vigye el az ördög a te arany sasodat!» – Tudod-e, hogy az apánk az utoljára járja? Éjjel alig tud már lélekzetet venni: ételt is alig vesz magához. Csak tejet meg egy kis bort tud inni.

– Úgy van már az öreg hat hét óta.

– No én azt hiszem, hogy a holnap reggelt nem éri meg.-233-

– Nem vagy te doktor, nem tudsz hozzá.

– De a doktor is azt mondta ma, mikor itt volt.

– Az meg azért nem tud hozzá, mert doktor.

Márton megfogta az öcscsének a karját.

– Édes öcsém. Tudod jól, hogy mi van az édes apánk végrendeletében. Mindig jó testvéred voltam: most is az akarok lenni. Kérve kérlek: ne hagyd itt a szegény apánkat halálos órájában. Hadd osztozzunk meg az ő elhunytja után, mint szerető testvérek. Szívesen felezem veled az örökségünket. De ha itt nem maradsz, az öregünknek feladni az utolsó úrvacsoráját, az utolsó vigasztalást elrebegni fölötte: én kegyetlen, kőszívű leszek te hozzád, s engedem a testamentumot úgy végrehajtani, a hogy az meg van írva, s hagylak földönfutóvá lenni az üres tarisznyával. Isten engem úgy segítjen!

– Dehogy teszed te azt Márton! sokkal jobb ember vagy te Márton.

– No Lőrincz, két szót hallottál ma tőlem, a mit én nem szoktam sűrűn kuszpitolni. Se káromkodni, se esküdni nem szokásom. Ma mégis azt mondtam, hogy «vigye el az ördög a te arany sasodat!» – De még nehezebb szó az annál, hogy «Isten engem úgy segítjen». Kétszer mondtam: harmadszor nem mondom. Meglátod, hogy megteszem, a mit mondtam.

A magas égből hangzott a ritka szárnyas kiáltása: «u–i». Lőrincz kirántotta a karját a bátyja kezéből, s futott le a Dunához, csónakjába ugrott, átevezett a szigetre.

Az öreg molnárra csakugyan ráborult ez este az ő utolsó éjszakája. A meghívott orvos tudatá a családtagokkal, hogy legyenek készen a végsőre.

A haldokló egyre a Lőrincz nevét sóhajtozta.

Márton két postát is küldött utána, sürgős izenettel a szigetre. A kiküldött molnárlegények egymás után tértek vissza azzal az izenettel, hogy nem találják a tiszteletest sehol.-234-

Az ördögnek ajánlott sas éles szemeivel észrevette, hogy vadász leskelődik rá a kukoricza kévékből rakott gunyhó alatt, s elrepült a jegenyéről, melyet éjszakai tanyául választott, áthuzott a szélesebb Duna-ágon: ott szállt le a pagonyban egy magas topolyfára. Lőrincz a csónakjával utána eredt. A sas azt is észrevette, s még feljebb repült a ligetben. Lőrincznek víz ellenében kellett eveznie, hogy utolérje, aztán úgy lappangani fától fáig, hogy meglophassa az alvó madarat. – Az alatt meghalt az édes apja.

Még ugyanabban az esztendőben történt, hogy a kapronyi malomból ismét beküldték a társzekeret a komáromi kollégiumba a «harmoniaért». Épen őszi vakáció volt; az iskola be volt zárva, a legjobb tenoristánk, Domján Józsi falun volt; nekem, az altistának kellett helyette a tenort betanulnom, de volt egy másik még jobb altistánk, Tóth Ferkó, a kinek olyan hangja volt, mint egy nőnek, a basszistánk volt Szücs Sándor, baritonistánk Goda Sándor. Benke Kálmán is tenort énekelt, de gyöngye volt a hangja. Harmati uram, az orgonista valahogy összehozta a quartettet, félnap alatt betanította az énekeinket. Ezúttal gyászdalok voltak azok.

Nagy halott volt! Meghalt a gazdag molnár. A templomépíttető.

Minden énekes fiúnak egy ezüst huszas díj volt ígérve.

Az ünnepélyes kardal szövegét subrektor uram készítette.

«Gyász sír!
Sötét
Kripták!
Hát már sötét kebletekbe
Azt is tőlünk vészítek be,
Kinek híre s dicsősége
Magas –
Égig –
Ére».

(Ez a hymnus ugyan superintendentialis főkurátor számára készült, de a kapronyi molnárnál is bevált.)-235-

A társzekér kivitte az egész kántust a malomhoz.

Olyan jól emlékezem még most is az egészre, mintha csak tegnap jártam volna ottan.

Nagy, tömör épület volt, emeletes; a földszinten boltozatos; a malomkerekek felyülcsapók voltak; a búzaraktárból széles tölgyfa lépcsők vezettek föl a malomgéphez. Mi gyerekek szörnyűködve bámultuk, hogyan kapja fel a molnárlegény azt a búzával telt szaput félkézzel a fogantyújánál fogva s dobja fel a vállára s aztán lépdel fel a fahágcsón vele nagy könnyedén. Ez ám a Sámson!

Minket diákokat az orgonistával együtt elébb megvendégeltek. Harmati uram bort is kapott: azt nagyon szerette, a diákok pedig sert; nekem egyik sem kellett. Gyerek-koromban el nem tudtam képzelni, hogy lehet meginni valamit, a mi savanyú, vagy keserű, s a mitől az ember még szomjasabb lesz. Azután felvittek a halottas terembe «virrasztani». Így hívták azt a szokást, hogy a halott fölött zsolozsmákat énekelnek mindaddig, míg a lelkész megérkezik.

Nagy halottnál előbb a koporsó fölött (a kálvinistáknál nincs ravatal) mond egy lelkész imát; azután a zárt koporsót a templomba viszik, ott egy másik pap a kathedrából tart fölötte prédikációt, végül harmadízben a sír előtt olvas fel a rektor egy ékes rigmusokba foglalt búcsúztatót.

Tehát még a virrasztásnál voltunk. Hangzott szépen a harmoniás ének:

«Halld meg lélek:
Mert néked beszélek!»

A gyászoló felek, az ifjú molnár és felesége, meg a fiúk, az én iskolapajtásom, ott álltak a koporsó jobb oldalánál, mi diákok a baloldalon. A halott arcza még nem volt letakarva, olyan volt, mintha viaszból volna.

A legnagyobb éneklés és sírás közepett hirtelen feltárult az ajtó, s betoppant rajta egy sápadt alak. Ennek is olyan -236-halavány volt az arcza, mint annak a halottnak, pedig a veriték gyöngyözött rajta. Puska volt a vállán, tarisznya a nyakában. A vadásztáskából kilógott az arany sas feje, a gömbölyű farka s a nagy sárga karmai. Csakugyan elhozta a vadászsákmányt.

Ezekre a dúlt vonásokra alig ismertem rá. A pap-testvér volt az. Elkésett szegény! Más fog már imádkozni helyette.

A molnár némán nyujtá ki a kezét, a halottra mutatva.

A pap megállt az ajtóban. Kezei reszkettek, majd a fejéhez kapott velök, utoljára könyörgő mozdulattal terjeszté azokat ki. Kihez terjeszté? Az apa hideg ember volt már; a bátyja még hidegebb.

A falon függött egy tarisznya, az a bizonyos, a mi tele van üressel. A molnár oda mutatott a kezével.

Nekünk is torkunkba szakadt az ének e néma jelenet alatt. Majd az egyikünk, majd a másikunk hagyta el «a haragodnak nagy voltában»-t, a végét csak a basszista énekelte már: «Méltók vagyunk, hogy ellenünk felemeld ostorodat!»

– Bátyám! rebegé a pap. – Csak nem akarsz földönfutóvá tenni?

– A mit mondtam, megmondtam, – mondá az kemény hangon.

Ekkor a pap oda akart rohanni a koporsóhoz; talán hogy azt a halottat birja irgalomra. Talán azt hitte, hogy visszaidézheti az életre. – Hanem a molnár útját állta, erős karját eléje tartva.

– Nincs a koporsó mellett helyed.

S olyat taszított rajta, hogy az öcscse az ajtóig tántorodott. A kilincsbe fogózott meg.

Ott azután a küszöbből visszafordulva, rikácsoló hangon kiáltá, a mit a rekedtsége még félelmesebbé tett:

– No hát legyetek megátkozva mindannyian, a kik ezen a világon és a másvilágon vagytok! Átkozott legyen ez a ház, a miből engem kitaszítottatok! Pusztuljon el a földszínéről -237-fundamentumostól. Legyen sivatag pusztává egész birtokotok. A ti átkotokat, mely az én fejemre száll, fizesse nektek vissza ezerszeresen a Jehova Isten.

Az átkozódás után kirohant az ajtón a dühöngő ember; láttam, a mint végig tántorgott a folyosón, s annak minden oszlopát (szép veres márvány oszlopok voltak) egyenként sorban megütötte az öklével, sikoltozó, rikácsoló szava még sokáig hangzott odakinn.

Azután megérkezett a pap, a koporsót leszegezték; a halott fölött imádkoztak, énekeltek, azután jött négy izmos molnárlegény, vállára emelte a nehéz

diófakoporsót s úgy vitte a templomig; ott a pap prédikált, a diákok megint énekeltek; az amen után ismét tovább szállították a másvilág lakóját, a kit mi énekszóval kísértünk:

«Már elmégyek az örömbé,
Paradicsomnak kertjébe,
Lelkemnek idvességébe.»

Én tudom, hogy nagyon rosszúl énekeltem. Harmati uram többször megdorgált: «Ej, de félreviszed az éneket!» Nem tehettem róla, valami úgy összeszorította a torkomat. El nem tudtam képzelni, hogy ilyen eset fordulhasson elő a világon! Hogy egy bátya elűzze az öcscsét az atyja házából, a halott koporsója mellől. Hogyha engemet az én bátyám így kitaszítana! Lehetetlenség az. Pedig ezek is úgy szerették egymást, mint mi valaha!

Aztán ráfigyeltem, hogy mi következik a temetőben. Talán ott a sír fölött lesz a kibékülés. A mi eddig történt, az csak penitencia volt. A megtért fiut ott fogja a bátyja ismét keblére ölelni.

Hiába vártam rá. Még a búcsúztatóból is ki volt hagyva az elzüllött fiúnak a neve. Az én szívem fájt érte.

Mikor a kapaföld elkezdett hullani a sírba, a záró zsoltósmát énekeltük:-238-

«Menj el a nyugalom
Csendes éjjelébe,
A gyászos sírhalom
Megnyilt kebelébe,
Közanyánk ölébe.»

Én a zuhogó föld dobajában az elűzött fiú lábdobbanásait hallottam, s rikácsoló hangját: «Nem! még a földben sem fogsz megnyugodni!»

*

A következő iskolai évben én már pozsonyi diák voltam. Két esztendeig voltam német szón. Ott végeztem a syntaxist. Haza kerülve még a retorika, poézis és logika várt reám. A régi pajtásokat csaknem mind együtt találtam még. Harmati uram is élt és uralkodott. A harmonia együtt volt. – Hanem a kapronyi molnár fia már elhagyta az iskolát. Az apja hazavitte. Egyetlen fia volt; azt molnárnak kellett nevelni, a ki folytassa a híres malom dicsőségét. Aztán meg – nem jó az a sok tudomány az embernek! Példa rá a tapasztalat. – Az a másik, ha nem tudta volna, hogy a sast aquilának híjják, most is ott volna az ősi házban. Így pedig földönfutó a nagy tudományával.

Egyszer aztán elkövetkezett ránk a rettenetes 1838.

Emlékezem arra a télre.

Az utcán akkora hó volt, hogy a házunk ajtajától az iskolaajtóig napszámosokkal kellett mély utat vágatnunk, hogy én az iskolába mehessek. Arra pedig, hogy az

átelleni szomszédhoz, a pékhez átmeessen az ember, még csak gondolni sem lehetett. A városi tanács minden szekeret mozgósított, hogy a havat kihordhassa a Dunaparra; de másnap megint tele este a hó az utcákat. A tél eltartott márczius közepéig. És akkor már a városunk és a Duna között egy Csimborasszó volt felhalmozva hóból. És ez volt Komáromnak a szerencséje. Az irtóztató katasztrófa - 239-kártétel nélkül vonúlt el mellette. A rettenetes Duna, a nagy ellenség, össze tudta törni a kősarkantyúkat, a czölöpzeteket, a jégtörőket, a széles védtöltéseket; de a hótörleszön nem tudott diadalmaskodni.

Én még akkor gyermek voltam, hirlap nem járt az egész városunkba: sejtellem sem volt róla, minő rettenetes elemi vész rombol végig a hazánkon; ugyanaz a Leviathan, mely pánczélos hátgerinczét magasra domborítva vágat végig, örületes gyorsasággal a mi kis városunk alatt, hogyan rombolja földig az ország fővárosát, Pestet? Én csak arra emlékszem, hogy a városunk utcáin a csatornák lefolyóiba deszkákból tákolt «gégéket» eresztettek le, azokat körülömték trágyahalommal; mi aztán néztük, hogy ezekben a facsövekben hogy emelkedik fel a víz, embermagasságnyira; a tanárunk magyarázta a hydrostatikát előttünk, hogy a csövek nélkül ilyen magasra nőtt volna városszerte a belső árvíz.

Csak hetek múlva érkezett hozzánk bujdosó vendégül egy ismeretlen gavallér a fővárosból, ki abban az egyetlen kabátban, a melyben megmenekült a nagy veszedelemből, gyalog utazott haza a szülőföldre, útközben a vendégszeretetet véve kisegítőnek. Az egész ország el volt árasztva ilyen földönfutókkal. Attól hallottuk, vacsoránál elmeséltetni a rémtörténetet, mely Pestet megsemmisíté.

Krónikák vannak arról írva, hogyan rombolta le a «nagy ellenség» 1838-ban az ország fővárosát, hogy seprte el a házakat utczaszámra; a falakba rótt kőtáblák mutatják maiglan, milyen magasan járt a hullám az utcák színe fölött. A Sándor-utczai képviselőház szomszédjában is hirdeti egy vörös márványlap, hogy ott valamikor dereglyével jártak.

De hát a kapronyi malomból mi lett?

Én bizony rég el is feledtem, hogy volt valaha ilyen malom, s abban én, mint kis diák, hármóniást énekeltem valamikor. Csak arra jött vissza az emlékezetembe ez az egész eset, mikor a fiatal géplakatos fiú, a Nagy János, -240-oda jött hozzám, pártfogásomat kérni, az apja levelével, a ki arra hivatkozott, hogy valaha az ő apjával, Nagy Józseffal együtt ültem az iskolapadban.

– Úgy! úgy! Az volt a kapronyi molnárnak a fia. A gazdag Soki Nagy Mártonnak a fia.

– Azt nem tudom.

– Hogy nem tudod te ezt?

– Az apám még kis gyerekkoromban beadott egy lakatoshoz inasnak a városba: ritkán kerültem haza.

– Hát apád nem Kapronyban lakik?

– Hol van az a Kaprony?

– Hát ott a Duna mellett. Három órajárás a várostól.

– Nem tudok róla semmit.

– Dehogyan nem. A közepén van egy kis csillagos tornyú templom, a szélén a nagy patakmalom: négy kerekű.

– Soha sem láttam azt. Se templomot, se malmot.

Kezdttem gyanakodni a fiúban. Elővettem a térképet, kiterítettem az asztalra.

– No, nézz ide. Itt van a Duna. Itt van Kaprony.

A lakatos legény úgy félszájjal mosolygott, a hogy az ember a szánakozást szokta kifejezni. Aztán emberségtudón megjegyzé:

– Ez a térkép 1834-ben készítettett Karacs Ferencz által.

A bizony! Ez a régi térkép az én orákulumom. Így vagyok én minden tudományommal. A vármegyét még a «Kis Tükör»-ből ismerem; a fűvészetet még a Diószegi után: holott ezeket rég túlhaladta már a tudományos világ. Bizony ócska ember vagyok már magam is; most jövök rá.

– Van ám már újabb térkép is erről a tájékról, rebegé a lakatos.

– Tudom, fiam, hogy van. Magamnak is meg van.

Azzal előkerestem a könyvtárból azt a drága pénzen megszerzett térkép-gyűjteményt, melyet a katonai akadémiában készítettek. Biz én soha bele sem néztem, a mióta -241-megvettem. Az illető lapon aztán rátaláltam a keresett vidékre.

A hol a régi mappán «Kaprony» neve állott s egy kerék jelölte a malmot, ott az új katonai térképen ritka pontokkal volt beszórva a tér, ezzel a felirattal: «Kő-avar.»

És a Duna közepén volt egy kis folt körülkerítve, ennek a neve volt: «Füzes-Sziget.»

– Itt lakik az én apám, mutatott a szigetre a Nagy János.

– Az apád halász?

– Halász is, meg kosárfonó is, meg méhészt is. A vidéken úgy híjják az ilyen embert, hogy pákász. A bizony csak úgy él, mint Robinzon a maga szigetén; pénzt csak ritkán lát, inkább cserél, a mire szüksége van.»

Sokáig nem ment ki a fejemből ez a dolog.

Egy későbbi év nyarán kirándulást tettem több jó barátommal szülővárosomba. Egy szép délután ellátogattunk egy halásztanyára. Több óra járásnyira fekszik a várostól a jóhírű tanya, a hol a legízesebb halászlét készítik, azon frissen fogott halból, a szabad ég alatt. Hozzá kiki magának készít kanalat, a minek a nyele hasított fűzvessző, beleszorítva merítőnek egy fényes békateknő.

A halászgunyhó egy nagy magas domb tetején büszkélkedik, a honnan fitymálja a Duna minden hatalmaskodását; túl rajta, nagy messze terül egy sivatag, a mit a nagy térkép «kő-avar» névvel jegyez.

Csupa kavics az egész terület; görgeteg békasó, közte bomba-nagyságú kövek. Az egész kőbirodalom tele növe bozóttal. Itt uralkodnak a növényvilág anarkhistái, a kik nem szolgálnak senkinek; nem fizetnek adót se embernek, se baromnak; még madár sem jár hozzájuk. A földi bodza bűzös levelei közül tolja elő sárgavirágú kóróját az ökörfark, összegubalyodva a takácsmácsonyával; bogács, -242-bojtorján, bárcs, veres, kék, sárga tüskerózsáival vetélkedik szerte; a sötétzöld páfrán ernyős levelei körülkarják a rajtuk nehezedő követ, össze-vissza fonja valamennyit az egymásba kuszált iszalag, vadszedér, s a hol apró a kavicsréteg, ott buján tenyészik a veres szárú ostormen; a nyirkos vápákban a bürök és lósóska duskálkodik; a kavicsok között halommal hever a békateknő: ezek a Duna látogatójegyei.

Nem lehet szomorúbb vidéket képzelni ennél a kőavarnál.

Ezen a helyen állt valamikor a kapronyi malom. Itt volt a mintagazdaság; ott a kis falu a templomocskával! Talán azok a fűzfák meg tudnák mondani: merre volt a patak, mely a malmot hajtotta?

Ezt pedig én nem a magam fejétől találtam ki. Több, mint egy félszázad múlt el azóta, hogy valamikor itt ezen a tájon jártam; a kő is tarjagos lett annyi idő alatt; az az út sem létezik már, a melyen akkoriban szekérrel jártunk. Hogy jutott volna eszembe erről a kősvatagról annak a paradicsomi boldog tanyának a képe, a mi gyerekkorom emlékéből fenmaradt.

Hanem volt a tanyán egy öreg halász; maga dicsekedett vele, hogy most nyomja a nyolczvanadik esztendő. (Ő az időt, nem az ötöt). Derék, szálas ősz legény volt: maga válogatta a varsából a halakat, hogy a halászlé tökéletes legyen. Dombi János volt a becsületes neve.

Rám ismert azonnal. Hiszen látott egyszer. 1837-ben.

– «Tudja? akkor, a mikor a Soki Nagy Istvánt temettük, a Mártonnak az apját, a kinek a fiával együtt tetszett járni iskolába. Én is ott voltam a temetésén; mert hát szomszédok voltunk; nekem már akkor is itt volt a tanyám ezen a dombon. Zúgolódtam is sokat, hogy minek ad az Ur Isten az egyik embernek olyan kőpalotát, mint a molnárnak, a másiknak meg olyan nádgunyhót mint nekem. Megbántam aztán nagyon s dicsértem az Istent, hogy nem megfordítva adta.»-243-

– «Hát akkor emlékezik Dombi uram arra a jelenetre, mikor a kitagadott fiú megátkozta a családját, a házat, a vidéket: úgy futott világgá.»

– «Emlékezem. Hogy ne emlékezném? Átkozódott bíz az. Csakhogy nekem tiltja a vallásom, hogy az átkok foganatjában higgyek. Tetszik ismerni a bibliát: ott meg van írva (ki is tudnám keresni, hol –) «ne találtassék te közötted jövőmondó, vagy napválogató, madárszólásból jövődőlő vagy varázsló, se bűbájos, se ördögösöktől tudakozódó, se jegymagyarázó, se halottakat idéző.» Én tehát azt, hogy az Úr Isten valakinek az átkát beteljesítse, nem hiszem. Hanem megveri az embert a saját keze. Ha akkor, a midőn az a szerencsétlen Lőrincz pap elkésett a haldokló apja ágya mellől, s csak a temetésre érkezett már haza, a Márton bátyja megdorgálta volna, a hogy megérdemlé; de a temetés után azt mondta volna neki, hogy: «Látod, öcsém, az édes apánk téged kitagadott; malmot, házat, földet, mindent nekem hagyott: abban neked osztályt nem adhatok. Hanem itt hagyott a megboldogult maga után vékával ezüstöt: fényes huszast, tallért, gyere, tömd meg vele ezt az üres nagy tarisznját, a mennyit csak elbírsz, aztán menj Isten hírével!»... Hát ez szép cselekedet lett volna tőle: úgy-e bár?»

– «Bizony az lett volna.»

– «Hanem hát nem tette. Azzal a sok pénzzel aztán nem tudta a Márton, hogy mit kezdjen? Még akkor nem voltak képviselőválasztások; mert azokon legalább eltraktálhatta volna. Hanem aztán kevélységében valamit gondolt ki. Az a gyümölcsössziget ott a Duna közepén volt a büszkesége. Annak csak az az egy hibája volt, hogy a téli jégzajlás a sziget orrából mindig elszaggatott egy darabot. Hát ennek akarta elejét venni Márton. Parancsolni akart a Dunának. Pedig ezzel a Dunával nem jó háborút kezdeni; mert ez a milyen kegyelmes ura annak, a ki vele békében él, olyan hatalmas ellensége annak, a ki vele harczba keveredik. A molnár Komáromból hozatott ki -244-szapöröket nagy sulykoló géppel; egész szálfákat vertek le a sziget orránál; olyan sánczot raktak, akárcsak egy várat védelmeznének. Sokszor mondtam a molnárnak, mikor ott húztam a hálót, ő meg nézte a sziget orrán a munkát: «Nem jó lesz ebből, Márton gazda! Nem jó a Dunával perbe szállani!» De ő csak azzal torkolt le, hogy «vigyázzon kend csak az apacsurjára: ahhoz ért kend, nem máshoz.» Kevélyek ám a molnárok!»

– «Tudom; – mondám neki. – Értettük egymást. Az udvardi járás területén voltunk.»

Az öreg folytatá, miután egy párt lendített a bográcsra, melyben a saját levében fővő haltömeg sistergett.

– «Hát aztán csakhamar elkövetkezett az a siralmas 1838-iki márczius. Az volt az ítéletidő! Azt hittük már, hogy az egész világnak itt van a vége. A mi Dunánknak a jege még állt. Olyan vastag volt, hogy léket nem bírtunk benne vágni. S akkor megindult odafenn a pozsonyi Dunában a jég. Az a miénket is majd elvitte volna, de itt megakadt abban az Isten ellen való szigeti sánczban, úgy hogy a Duna fenekéig tömődött a jég. Ekkor aztán a felülről jövő zaj keresztül törte a partot őrző hatalmas

kőgátat s neki zúdult a kapronyi malomnak. Noé apánk nem látott ilyen romlást! Mi innen a domb tetejéről néztük a rettentő veszedelmet. Minket ez szabadított meg, mert az áradás megkerülte ezt a mi dombunkat s aztán a lapályt terítette el. Négy öl magasan járt a víz az országút felett. A kapronyi malomnak csak a teteje látszott ki belőle. Hallottuk a nagy jajgatást, segítségkiabálást; de nem mehettünk hozzájuk a sebes áradással szemközt. Azt is látnunk kellett, hogy roskadoznak a recsegő falak, dülnek az oszlopok egymás után. A templomot, a cselédházakat elsöpörte a jég. – Ezek már Isten előtt vannak. – Az egész tájék fehér volt a jégtől. – És egyszer én, a mint e kietlen fehérségbe nézek, azt látom, hogy valami fekete mozog benne. Egy csónak volt, abban ült egy ember. Arra felé látszott nagy erőszakoskodással törekedni, a hol a -245-malom teteje kilátszott a jégből. Nagy küzködéssel elvergődött odáig. Víz mentében jött a csónakján; sebesen haladt.»

– «Az volt a Lőrincz testvér, a pap», – szóltam közbe.

– «Ejnye de ki tudja találni!»

– «Tudom én a dolgok sorát. A Lőrincznek kellett oda jönni, hogy a kitagadó testvért megszabadítsa.»

– «Hm!» – Az öreg halász erre abba hagyta a mesélést. Nem szereti ám a magyar mesemondó, ha eléje vágnak: akkor feldúzza az orrát s nem mesél tovább.

Iparkodtam megkérlelni.

– «Az ám az én mesterségem, bátyám-uram, hogy egy szóból százat kitudjak.»

– No hát akkor mondja öcsém-uram tovább.

Ő az alatt vakarta késsel a kárászt.

– Mondom is! Hát az úgy volt, a mint a Lőrincz pap az apai háztól elzüllött, azontúl egy olyan furcsa keresetre adta magát, a milyennek ezen a mi tájékunkon még elnevezése sincsen. Diákgörög nyelven úgy híják, hogy entomolog; magyarul «bogarász». Nálunk bizony, kivált abban az időben, az özönvíz előtt, senki se kereste volna meg ezzel a kenyérre való sót sem; de egy kicsit feljebb a Duna mentén már van annak piacza. Vannak múzeumok, gyűjtemények, a melyek jó árát adják a lepkéknek, rovaroknak s ha a bogarász egyúttal vadász is, pedig hát a Lőrincz pap az volt, még pedig vakmerő, hát az kitömött madarakkal, tojásokkal szép keresethez jut. Ilyen életet élt a kitagadott fiú. Többet hált az erdön, meg a vízhátán, mint zsuppszalmán.

– Bizony nem is dunnás ágyban, – dörmögé közbe az öreg, a ki kezdte már elhinni, hogy csakugyan többet tudok ebből a történetből, mint ő.

– Hogyan került Lőrincz az apai ház közelébe? Ennek is az az ő furcsa mestersége adja meg a nyitját. Amaz emlékezetes 1838-iki nagy télvíz idején azok a tengeri -246-madarak, melyeknek rendes lakásuk az éjszaki sarkvidéken, Grönland partjain, Izland szigetén, – hol – szokott lenni, leszorultak nagy számmal a mi tájainkra is.

Most is emlékezem rá, mennyi szokatlan formájú vizimadarat láttunk a repülő híd fejről a jég hátán csoportostul elvonulni. – Ezek között legnevezetesebb a nagy rabló-gödény, diákul *Larus catarthactes*. Mikor ül, olyan mint egy lud, de ha fölrepül, a sashoz hasonlít. Ez nem él hallal, mint a többi becsületes tengeri madár, hanem az apróbb madarakat ragadozza el. A mellett olyan vakmerő, hogy az embert is megtámadja, s mint a keselyű, úgy csap le a vadász fejére. Ezt tudva, a vadász a feje fölé szokta tartani a kését s abban a rabló-gödény felnyársalja magát. Az ilyen ritka zsákmányért a természettudományi gyűjteményektől nagy pénzt lehet kapni. Bizonyosan a Lőrincz is ilyenekre vadászott.

Most már jobban megnézett az öreg halász.

– Hát ezt is csak úgy magából szedi öcsém-uram?

– Könyvekből tudom, meg a képzeletemből. Véletlen csodából oda nem pottyanhatott a Lőrincz a malomhoz, csónakostúl.

– Hát a biz úgy volt. Emlékezem már. Nála is volt már a csónakban egy olyan keresztül szúrt lúd-forma madár. Annak a bőrét lehúztuk, a húsát megettük. Rossz volt, mint a vesztés; de már akkor nem volt mit ennünk. – Hát csak tessék tovább mondani, hogyan történt?

– Abból, hogy kegyelmed, bátyám-uram, a Lőrincz hozta gödény húsából evett, könnyű kitalálnom a történetet. Lőrincznek a csónakját is magával ragadta a jégzaj s mikor a sziget orrán felül a gátszakadás új áramlatot adott a Dunának, az belesodorta őt is ebbe a rohanásba. Csak úgy tudott megmenekülni, hogy a ladikját kihúzta a jégre s aztán húzta előre az alattságnál fogva, míg új jégmezőre szabadulhatott. Talán arra is gondolt, hogy ismét rátaláljon az apai házra? Talán azt áhította, hogy az istenítélet ideje alatt a kitagadó testvérrel kibékülhet?-247-

– Mintha csak tőle hallotta volna öcsém-uram.

– Azonban a veszedelem megelőzte a jövetelét. Olyan gyorsan jött az, hogy mire a malomban lakók arra gondoltak, hogy szekérre kapjanak, már akkor ellepte a jeges árvíz az országutat. Vagy, a mit inkább elképzelhetek, nem is akartak menekülni, hanem védelmezni akarták a malmot. Eltorlaszolták a kapukat, elzárták a malomárkot; trágyával betömték, deszkával beszegezték a pinczeablakokat; aztán a veszedelem nöttével nem kímélték a búzával, a liszttel tölt zsákokat; azokat is gátnak rakták; ölfákból, hordókból, gerendákból emeltek torlaszokat. – És ez volt a haláluk. A dülő ár egyre nagyobb jéghegyet torlasztott össze a malom oldalán, míg utoljára az iszonyú teher alatt bedúlt a hatalmas kőfal; maga alá temetve minden élő teremtet. Mire Lőrincz a csónakjával oda érkezett, akkor már csak a tetőnek egy sarka állt ki a jeges árból, a mit még fenntartottak a vastag gerendelyek.

– Most már magam is így látom! dörmögé az öreg.

– S azon a háztető padlásnyílásán nézett ki egy gyermek, félig megdermedve a fagytól és rémülettől: utolsó ivadéka a Márton családjának.

– De igazán találja!

– No bátyám, most már mondja kegyelmed tovább a históriát.

– Egészen úgy volt: a Lőrincz pap, mire odavergődött a roskadozó malomhoz, már nem talált más élő lelket, csak azt a kis Jóska gyereket a garat mellett. Azt nyalábra fogta s kivitte a csónakjába. De az a gyerek se élő, se halott nem volt. Előbb hóval bedörzsölte a két kezét: különben elfagytak volna. Azután itatott vele egy korty pálinkát, a butykosából. Akkor aztán hozzá látott, hogy meneküljön a jégzajból valamerre. Ez a mi kis halász kunyhónk messzire kilátszott a jeges világból ezen a dombocskán. Jó szerencsénk volt, hogy egy sor vén fűzfa volt előtte, a min a jégtorlás fennakadt, különben ezt is elseperte volna. Mind folyvást tüzeltünk a kunyhó előtt. Fa volt elég. -248-A jégár elhordta magával a felső vidékről a fakereskedéseket, annyi deszka, lécz torlódott össze itt a fűzfák előtt, hogy pajtát lehetett volna belőle építeni.

– Azért tüzeltek úgy-e, hogy a malomból menekülőknak jelt adjanak?

– De biz inkább azért, hogy segítséget kérjünk a magunk számára. Minket is elzárt a világtól a nagy jégáradás. Én a fiammal, meg egy legényemmel már három nap óta itt rekedtem, az alatt minden ennivalónk tisztára elfogyott. Arról meg szó sem volt, hogy halat lehessen fogni. Még a penészes kenyérhajat is előkerestük a láda fenekéről. Hát azt vártuk, hogy majd hoz valaki segítséget a malomból. Az volt aztán a rémület, mikor a szemünkkel kellett látnunk, hogy düledezik össze az a nagy hatalmas épület: először az egyik oldala, azután a másik; a jég az eszterhéjig emelkedik. Mikor a boltozat rászakadt a lisztes magazinra nagy ropogással, egyszerre olyan felhő szállt fel belőle, mint valami nagy égő ház füstje. Csakhogy ez a füst fehér volt. Az az eltemetett lisztnek a porából támadt. – Hej! mondtuk magunkban, de segítve volna rajtunk, ha annak a lisztfelhőnek csak a fele ide szállna le mihozzánk; hanem hát nem hull már több manna az égből!

– De fürjek csak hullottak!

– Honnan tudja, öcsém uram?

– Hát az eddig elbeszéltekből. A Lőrincz papnak volt puskája. Ha az ide törekedett a csónakjával, akkor az abból a sok jégen fészkelő tengeri madárból lövöldözött el annyit, a mennyivel még a gazdait is eltarhatta.

– A biz úgy is volt. Mikor láttuk, hogy a csónak errefelé közeledik, nagy küzködés között; – mert nem a vízben járt ám az, hanem többet a jég hátán; – én azt mondtam a fiamnak: eredj, Gyurka, segíts neki; vigy magaddal egy kötelet. A Gyurka fiam derekára csavarta a hosszú kötelet, a két kezébe fogott egy rúdat, hogy ha bele talál szakadni a jégbe, annál fogva fenntarthassa magát: -249-így indult el a jég hátán a csónak felé. Mikor odáig ért, a kötelet a csónak orrához kötötték. Azzal a fiam megint visszajött a kötéllel. Akkor aztán hárman bele kapaszkodtunk a kötélbe s elkezdtuk a csónakot vontatni. Sehogy sem ment! A jég, a mint sebes jártában meg-megakadt, egyszerre élével állt fölfelé s fennakadt a csónak. Ekkor oda kiáltott hozzánk a Lőrincz pap: «Ott van az a sok deszka! rakják kegyelmetek a jégre!» A biz igaz. Ezt

ugyan magunktól is kitalálhattuk volna. Akkor aztán fogtuk a deszkaszálakat; kettesével egymás mellé rakva, nagy igyekezettel egy keskeny hidat raktunk belőle, egész a csónakig a jég hátán. A pap ráigazította a csónakot a bürüre, s akkor aztán könnyű szerrel vontattuk ki a csónakot a dombra.

– Magam is láttam ilyen csónakmentést pozsonyi diákkoromban, a mint egy a jégzaj közé szorúlt halászt szabadítottak ki eféle rögtönzött deszkabürü segélyével.

– Hát biz az Isten segítsége volt, hogy a Lőrincz pap ide vetődött, mert nála nélkül mind elvesztünk volna éhen. Ő pedig mindennap szerzett a számunkra pecsenyét a csodálatos formájú madarakból, a melyek úgy ülnek, mint a kutya a hátulsó lábukon. Azoknak a bőrét lehúzta, a húsát megsütötte; megosztottunk rajta. Nem finnyáskodtunk ám, akármilyen halzsírszagú volt a trakta, csakhogy volt. Egy kis pálinka is volt a papnak a kulacsában; de azt nem bocsátotta közre, maga sem ivott belőle. Azt annak az öcscsének a számára tartogatta, a kinek a fagyos lábait kellett azzal bedörzsölni. – Jó szíve volt ám annak a szegény Lőrincz papnak, azért, hogy olyan háborodott feje volt. Dehogy zúgolódott volna, az egész itéletidő alatt. De nem is imádkozott. Csak a görög istenekről elmélkedett; azokról sem valami nagy áhítatossággal. Mikor ott a szemünk láttára dült le az utolsó tűzfala is a híres malomnak, hogy a jégtorlás végig zúdult fölötte, ő épen akkor duplalövéssel terített le két köpczös lúdforma állatot s hozta lábaiknál fogva nagy vitézséggel. Megmondta -250-a neveiket is: én bíz elfeledtem. Odamutattam a malom tájára, a mit már akkor betakartak a jégtáblák. Lőrincz pap csak vállat vont rá s elkezdte a bicskájával a két madarat levetkőztetni a bőréből. Neki az irhájukra volt szüksége. Azt mondta, – ma sem felejem el a szavát: – «Hát ez így van. A mit Jupiter ad, azt elveheti Neptun, de az én tudományomat nem veheti el se Jupiter, se Neptun, se Vulkán.» Istentelen egy beszéd volt, hanem biz az úgy volt. A Márton bátyát minden gazdagságával együtt ott fedték már ezek a nagy otromba kövek: a Lőrincz öcs pedig megélt a jég hátán; még minket is megtartott s a családjának az utolsó ivadékát is ő mentette meg. A Jóska gyereknek nem maradt semmi világi vagyona. Ez az egész nagy térség úgy tele van temetve nagy kövekkel, hogy ebből szántóföldet senki sem csinál. A malomnak még a fundamentomát sem találni már. A szép gyümölcsös szigetnek az elejét eltépte az árvíz; a gyümölcsfákat úgy levágta az éles jég, mintha fűrészszel nyiszálták volna el. Most egy kis halásztanya van még rajta. Abban éldegél a hajdani gazdag molnárnak az ivadéka, mint pákász; az unokája nem tud már róla, hogy az ükei milyen dúskálkodó urak voltak, valamely műhelyben keresi a kenyerét két tenyere izzadásával.

A kősviatag rámondta: igaz, igaz.

Igy bánik a mi dicsőségünkkel a mi nagy kegyelmű urunk s hatalmas ellenségünk, az örök Duna.